

II. AKTUALNE TEME

1. GOSPODARSKI RAST U ZEMLJAMA U TRANZICIJI: DOSADAŠNJA ISKUSTVA I PROGNOZE DO KRAJA DESETLJEĆA

1. UVOD

Posljednje desetljeće ovog stoljeća ostat će zapamćeno kao razdoblje u kojem gotovo tridesetak zemalja svijeta proživljava proces duboke ekonomske transformacije od centralno planske prema tržišno orijentiranoj ekonomiji. U provedbi korijenitih ekonomskih promjena, zemaljama Srednje i Istočne Europe i bivšeg Sovjetskog Saveza s vremenom se priključuju Kina, Vijetnam, Kuba i neke afričke zemlje. Tranzicija je započela u Poljskoj sa stabilizacijskim programom 1989. godine i programom reforme koji se u ovoj zemlji počeo provoditi početkom 1990. godine (Fischer, Sahay i Vegh, 1996). Ubrzo je tranzicijski "val" zahvatio i druge susjedne istočnoeuropske zemlje, a brzina i snaga kojom se proširivao probudili su zanimanje brojnih ekonomskih analitičara, naročito onih koji se bave istraživanjima uvjeta i determinanti gospodarskog rasta.

Ovaj je rad pokušaj da se na jednom mjestu suoče stavovi ekonomske struke o prirodi procesa gospodarskog rasta zemalja u tranziciji sa rezultatima dosadašnjeg tijeka tranzicijskog procesa. Rad započinje pregledom razmišljanja vodećih ekonomista o utjecaju novonastalih okolnosti na ekonomski život tih zemalja. Premda započinju analizom uvjeta s početka tranzicije, ocjenjujući uspješnost dosad provedenih tranzicijskih koraka, mnogi ekonomisti produbljuju svoju analizu potragom za izvorima brzog i održivog gospodarskog rasta tih zemalja.

Pritom se nudi ne samo skup rješenja za prevladavanje poteškoća koje rađa proces duboke ekonomske transformacije, već se predlaže i niz mjera koje bi tranzicijske zemlje u budućnosti trebale poduzimati kako bi u razumnom roku dostigle razvijene zemlje Europe. Potom slijedi poglavlje koje rezimira dosadašnja iskustva pojedinih tranzicijskih zemalja, s posebnim osvrtom na najnovije ekonomske trendove i poteškoće u provođenju pojedinih reformi. U tom dijelu ocjenjuju se izgledi gospodarskih kretanja u ovim zemljama u bližoj budućnosti. Pritom se analiziraju prognoze o dinamici njihovih najvažnijih makroekonomskih veličina do kraja desetljeća, uz uvažavanje vanjskog ograničavajućeg čimbenika - svjetskog gospodarstva i svjetske trgovine u cjelini.

2. POTRAGA ZA DETERMINANTAMA RASTA TRANZICIJSKIH ZEMALJA

2.1. Ocjena dosadašnjeg tijeka tranzicije

U vrijeme kad je započinjao proces tranzicije ekonomska znanost nije raspolagala iskustvima koja bi pomogla u dizajniranju mogućih preporuka ekonomskim vlastima, jer nikad do tada slični zahvati ekonomske transformacije nisu bili provedeni u praksi. Kako je vrijeme odmicalo, a iskustvo zemalja u tranziciji bivalo sve veće, ekonomski su analitičari prihvatili izazov upustivši se u početne analize ekonomskih zbivanja u tim zemljama. Uslijedile su ozbiljne znanstvene rasprave o modelima i mogućim pokretačima ekonomskog rasta tranzicijskih zemalja, te o mogućnostima održavanja visokih stopa rasta kako bi se smanjio ekonomski jaz između njih i razvijenih zemalja. Dosadašnje iskustvo pokazuje da svaka zemlja koja je prihvatila tržišnu orijentaciju kao krajnji cilj proživljava specifični tranzicijski proces. Stoga, problemi koji izranjaju s implementacijom (ne)provjerenih mjera ekonomske politike u većini ovih zemalja zahtijevaju diferencirani pristup u njihovom rješavanju.

Prve stručne analize tranzicijskih iskustava davale su prilično pesimističnu sliku stanja u tim ekonomijama. Realni BDP po stanovniku smanjivao se od samog početka primjene "tranzicijskih" mjera ekonomske politike, sa inflatomim procesom kojeg su dodatno poticali visoki fiskalni deficiti. Do smirivanja inflacije dolazi tek sa uvođenjem nacionalnih stabilizacijskih programa potpomognutih oštrijim mjerama nadzora državnih rashoda. U takvim uvjetima vodeći "reformatori" doživljavaju osjetan ekonomski oporavak, koji rezultira povećanjem bruto domaćeg proizvoda jednu do dvije godine nakon primjenjenih stabilizacijskih koraka. O tome svjedoči tablica 1. koja pruža uvid u inicijalne ekonomske uvjete pojedinih tranzicijskih ekonomija u vrijeme uvođenja stabilizacijskih mjera.

Tablica 1

INICIJALNI UVJETI I POČECI PRIMJENE STABILIZACIJSKIH PROGRAMA U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA

Zemlja	Početak stabilizacijskih programa	Sustav deviznih tečajeva**	Godina najviše stope inflacije	Maksimalna godišnja inflacija	Godina pada inflacije ispod 50%	Godina najniže razine BDP
Bugarska	veljača 1991*	fleksibilni	1991	338.8	-	1993
Hrvatska	listopad 1993	fiksni	1993	1149.7	1994	1993
Češka	siječanj 1991	fiksni	1991	52.1	1992	1993
Estonia	lipanj 1992	fiksni	1992	946.7	1993	1993
Mađarska	ožujak 1990	fiksni	1990	34.6	-	1993
Latvija	lipanj 1992	fiksni***	1992	958.2	1993	1993
Litva	lipanj 1992	fiksni***	1992	1162.6	1994	1993
Poljska	siječanj 1990	fiksni	1989	639.6	1992	1991
Rumunjska	listopad 1993*	fleksibilni	1993	295.5	-	1992
Rusija	travanj 1995*	fleksibilni	1992	2510.4	-	1994
Slovačka	siječanj 1991	fiksni	1991	58.3	1992	1993
Slovenija	veljača 1992	fleksibilni	1991	246.7	1993	1992
Ukrajina	studen 1994	fleksibilni	1993	10155.0	-	1994

*Zemlje koje su imale više stabilizacijskih pokušaja

** Radi se o sustavima deviznih tečajeva do 1994. godine

*** Litva i Latvija uvele su sustav fiksnih deviznih tečajeva tek u prvoj polovici 1994.

Izvor: Fisher, Sahay i Vegh (1996)

Dosadašnji je tranzicijski proces u ovim zemljama obuhvatio niz složenih mjera ekonomske politike poput liberalizacije cijena i trgovine, financijske stabilizacije, uspostave valutne konvertibilnosti, restrukturiranja poduzeća, stvaranja mreže socijalne sigurnosti, te razvoja institucionalnog i pravnog okvira tržišno orijentirane ekonomije. Za ekonomsku je politiku bilo ključno pitanje optimalne brzine i slijeda pojedinih koraka, jer se nerijetko moralo započinjati sa novim paketom mjera i prije nego što su postali jasno vidljivi rezultati već učinjenih ekonomskih poteza.

Za većinu zemalja već sam početak prelaska na tržišne osnove nije bio nimalo ugodan. Tržištu usmjerena ekonomska politika polučila je niz (ne)očekivanih negativnih učinaka. Nagomilani fiskalni problemi naslijeđeni iz prošlog "režima" i "čisti" monetarni problemi potakli su snažne inflatorne procese. Najvišu inflaciju ove zemlje doživljavaju u samim počecima ekonomske transformacije kada započinje odlučna liberalizacija u području cijena i trgovine. Međutim, već do kraja 1994. većina zemalja uspjeva oštrim mjerama financijske stabilizacije smanjiti godišnju stopu inflacije ispod 50% (Hrvatska bilježi i deflaciju).

Gotovo neizbježna posljedica tranzicije je snažno smanjenje gotovo svih sektora realne gospodarske aktivnosti. Ekonomski slom najvećim je dijelom zahvatio neefikasni industrijski sektor naslijeđen iz prijašnjeg ekonomskog sustava. Taj se pad u početku objašnjavao kao makroekonomski slom induciran potražnjom, kojeg su dodatno poticale mjere "nategnute" fiskalne i monetarne politike. Čak se jedno vrijeme predlagalo monetarno popuštanje i blaža fiskalna ekspanzija kako bi se zaustavio taj pad, bez obzira na opasnosti koje nosi inflatorni proces u kombinaciji sa visokim fiskalnim deficitom. Međutim, kada je postalo jasno da sve tranzicijske ekonomije, i one bez reformi, doživljavaju nagli pad realne aktivnosti, postala je jasnija strukturna priroda tog pada. Kontrakciju ekonomske aktivnosti bilježe sve tranzicijske zemlje, a do najvećeg smanjenja dolazi u zemljama zahvaćenim ratom ili trgovinskim embargom. Prosječni kumulativni pad proizvodnje u "naprednijim"

tranzicijskim zemljama¹ iznosi 32.6% (Fischer, Sahay i Vegh, 1996). Kada se u ovu grupu uključe ostale zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, prosječno kumulativno smanjenje proizvodnje u istom razdoblju iznosi blizu 41%. Isti izvor dalje navodi da najmanji pad proizvodnje u spomenutom razdoblju bilježe vodeći reformatori među tranzicijskim zemljama, primjerice Mađarska 18.3%, Poljska 17.8%, Slovenija 16.8%, Češka 21.4%, dok za Hrvatsku procjene ukazuju na pad ekonomske aktivnosti od 37% u razdoblju 1989-1993. godine. Prekretnicom se može smatrati 1993. godina, kada najveći broj tranzicijskih zemalja doživljava najnižu razinu ostvarenog realnog outputa i nagli zaokret u trendu ekonomske aktivnosti, nakon čega ostvaruju svoje prve skromnije pozitivne stope rasta.

Udjeli budžetskih izdataka u dohotku nisu doživjeli značajnije smanjenje nakon započetih strukturnih promjena u većini ovih zemalja. Iako su tranzicijske zemlje smanjivale subvencije i dotadašnje olakšice, s vremenom se povećavao raspon socijalnih davanja, posebno u okviru mirovinskog sustava. Stoga usprkos pokušajima uvođenja efikasnije fiskalne "kontrole", u svjetskim razmjerima ove zemlje i dalje imaju vrlo visok udio ukupnih javnih izdataka u bruto domaćem proizvodu (50% i više). Premda je vidljiva tendencija njegovog daljnjeg pada, taj je udio ipak mnogo veći od zemalja slične razine BDP po stanovniku. Najniže udjele (između 20 i 30%) bilježe zemlje koje u posljednjem desetljeću snažno rastu, primjerice, Čile, Malezija, Tajland, Hong Kong i Singapur. Sličnu, ali u odnosu na tranzicijske zemlje ipak nižu razinu udjela izdataka države u dohotku imaju "siromašne" zemlje Europske unije (Grčka, Irska, Portugal i španjolska) koja se u prosjeku kreće oko 48%.

Visoki javni izdaci u pravilu impliciraju nerealno visoke stope oporezivanja, što u većini tranzicijskih zemalja rezultira visokim poreznim "klinom" između troška rada za poslodavca i realnih primanja

¹ Pod naprednijim tranzicijskim zemljama smatraju se zemlje Srednje i Istočne Europe i baltičke zemlje (Fischer, Sahay i Vegh, 1996).

zaposlenih.² Ovakva porezna praksa dodatno potpiruje "sivu" ekonomiju i poskupljuje rad, što ima za posljedicu povećanje stope nezaposlenosti, a "teški" socijalni izdaci dovode do pada ukupne nacionalne štednje. Premda su ukupni državni izdaci vrlo visoki, udio investicija u tim izdacima je prilično nizak u većini tranzicijskih zemalja³. Međutim, činjenica da je značajan dio izdataka za investicije u ovim zemljama izvan budžeta, tj. na računima velikih javnih poduzeća, otežava usporedbu s drugim zemljama.

Prelazak na tržišne osnove zahtijeva duboke institucionalne promjene među kojima se prioritet daje privatizaciji velikih i malih poduzeća. Ova je dimenzija opterećena brojnim problemima, počevši od konfliktnih ciljeva između različitih interesnih grupa, neprovjerenih tehnika njenog provođenja, opasnosti od korupcije, administrativne složenosti i brojnih tržišnih i zakonskih "rupa". Međutim, čak i uz ove probleme, brojne su tranzicijske zemlje uspješno privede kraju privatizaciju manjih poduzeća, te započele ovaj proces u velikim javnim poduzećima⁴.

U kojoj mjeri ekonomska politika tržišnih ekonomija u nastajanju utječe na njihov ekonomski rast pokazao je Sachs (1996) jednostavnom empirijskom vježbom kojom ispituje karakter veze između tzv. indeksa reformi i prosječnog godišnjeg rasta bruto domaćeg proizvoda u razdoblju 1989.-1995. godine. Indeks reformi je pokazatelj uspješnosti "tranzicijskih" mjera prilagodbe, a objavljuje ga Europska banka za

² Godine 1995. ukupni porezni klin u SAD iznosio je 36%, u Japanu 34%, Europskoj uniji 53%, Hrvatskoj 60% (Nestić, 1998), a u Mađarskoj čak 70% (Sachs i Warner, 1996).

³ Izdaci za investicije po pojedinim grupama zemalja 1995. godine iznose (Sachs i Warner, 1996): Malezija 16.5%, Singapur 6.3%, Tajland 9.8%, Mađarska 1.5%, Poljska 2.1% Češka 4.3%.

⁴ Prema procjenama EBRD za 1995. godinu, u vodećim se tranzicijskim zemljama gotovo 60% bruto domaćeg proizvoda ostvaruje u privatnom sektoru (Sachs, 1996).

obnovu i razvoj (EBRD). Indeksi reformskog tijeka u 26 zemalja Istočne i Srednje Europe i bivšeg Sovjetskog Saveza nastaju jednostavnim zbrojem ocjena prema nekoliko ključnih kriterija ili dimenzija ocjenjivanja⁵. Signifikantno pozitivna veza između ovog indeksa i stope ekonomskog rasta ukazuje na potrebu detaljnijeg pristupa analizi, kako bi se izdvojile one ključne determinante rasta koje u tranzicijskim zemljama imaju glavnu pokretačku snagu (Sachs, 1996).

Prema podacima koje prikuplja i analizira EBRD, a na temelju indeksa uspješnosti tranzicijske prilagodbe, listu vodećih reformatora u razdoblju do 1995. godine sačinjavale su: Češka, Estonija, Mađarska, Poljska, Slovačka, i Slovenija (Sachs, 1996). Nastupajući u ulozi zainteresiranog investitora, ova institucija prati tranzicijsku prilagodbu ovih zemalja ocjenjujući napredak u područjima tržišne liberalizacije, politike konkurentnosti, privatizaciji, restrukturiranju poduzeća i reformi bankarskog i financijskog sustava. Najnovije izvješće EBRD (1997) nudi opis makroekonomske situacije u svakoj od promatranih 26 zemalja u 1997. godini. Najzanimljiviji dio izvješća je ukupna ocjena njihovog tranzicijskog napretka čime se već nekoliko godina unatrag prati kvaliteta izgradnje tržišnih uvjeta i prelazak ekonomije na tržišne osnove. U tablici 2. dajemo pregled najnovijih ocjena EBRD za 1997. godinu.

⁵ Ocjenjuju se rezultati provedenih mjera ekonomske prilagodbe u: privatizaciji velikih i malih poduzeća, restrukturiranju poduzeća, liberalizaciji cijena, trgovine i sustavu tečajeva, provedbi politike konkurentnosti, reformi bankarskog sustava, razvoju tržišta vrijednosnih papira i uspostavi pravnog okvira investiranja.

Tablica 2.
**Ocjena uspješnosti tranzicijskog procesa u zemljama
 u tranziciji za 1997. godinu**

Zemlja	Udio privatnog sektora u BDP (%)*	Privatizacija velikih poduzeća	Privatizacija malih poduzeća	Upravljanje i restrukturiranje	Liberalizacija cijena	Trgovinski i devizni sustav	Politika konkurentnosti	Bankarske reforme i liberalizacija kam. stopa	Tržište vrijednosnica i razvoj ostalih financ. institucija
Bugarska	50	3	3	2+	3	4	2	3-	2
Hrvatska	55	3	4+	3-	3	4	2	3-	2+
Češka	75	4	4+	3	3	4+	3	3	3
Estonia	70	4	4+	3	3	4	3-	3+	3
Mađarska	75	4	4+	3	3+	4+	3	4	3+
Latvija	60	3	4	3-	3	4	3-	3	2+
Litva	70	3	4	3-	3	4	2+	3	2+
Poljska	65	3+	4+	3	3	4+	3	3	3+
Rumunjska	60	3-	3	2	3	4	2	3-	2
Rusija	70	3+	4	2	3	4	2+	2+	3
Slovačka	75	4	4+	3-	3	4	3	3-	2+
Slovenija	50	3+	4+	3-	3	4+	2	3	3
Ukrajina	50	2+	3+	2	3	3	2	2	2

* gruba EBRD procjena
 Izvor: EBRD (1997)

Najmanja ocjena (1) označava minimalan napredak u izgradnji tržišnih uvjeta, a najveća ocjena (4+) sugerira da je dostignut standard razvijenih zapadnoeuropskih zemalja. Na temelju gornjih ocjena sastavljena je nova lista vodećih reformatora među tranzicijskim zemljama u 1997. godini, koja se ne razlikuje od liste iz 1994. godine, osim poretka zemalja: 1) Mađarska, 2) Poljska, 3) Estonija, 4) Češka, 5) Slovačka i 6) Slovenija. Navedene ocjene sugeriraju da je većina promatranih zemalja ostvarila značajan napredak u području privatizacije malih i srednjih poduzeća, liberalizaciji trgovine i politici deviznih tečajeva, odnosno uspostavi valutne konvertibilnosti. Relativno nisko su ocjenjeni dosadašnji "napori" u procesu decentralizacije domaćeg financijskog sustava i razvoj mreže financijskih odnosa u gospodarstvu. Općenita je ocjena da treba ubrzati tzv. financijsko "produbljanje", posebno razvoj tržišta financijskih instrumenata i ostalih financijskih institucija, a u okviru bankarske reforme usvojiti međunarodne standarde regulative i supervizije domaćeg bankarskog sustava. Međutim, podaci sugeriraju da je većina ovih zemalja prošle godine ušla u novo tranzicijsko razdoblje u kojem dotadašnji ključni ciljevi - liberalizacija i stabilizacija - ustupaju mjesto radikalnijim mjerama restrukturiranja i ostvarenju viših stopa ekonomskog rasta. U tom smislu mnoge su zemlje prošle godine poduzele konkretnije korake za unapređenje politike konkurentnosti, te ubrzale proces privatizacije velikih poduzeća (javnom ponudom i direktnom prodajom preostalih državnih udjela u tim poduzećima, aukcijama,...), očekujući da će ova faza privatizacije "depolitizirati" poduzeća i privući brojne domaće i strane investitore. Ovakav se pristup već proširio regijom i zahvatio Bugarsku, Litvu, Latviju, Rumunjsku i Rusiju.

Put sazrijevanja "mladih", tržištu orijentiranih gospodarstava privukao je pažnju brojnih ekonomskih analitičara. Njihova je uloga u spoznavanju prirode tranzicijskog procesa nezamjenjiva. Stoga ćemo se prije detaljnije analize najnovijih ekonomskih kretanja u pojedinim zemljama ove regije osvrnuti na dio teorijskih i empirijskih radova koji tragaju za determinantama brzog i dugoročno održivog rasta zemalja u tranziciji.

2.2. Empirijsko preispitivanje potencijalnih izvora rasta

2.2.1. Stabilizacija i reforme kao preduvjeti rasta

Fischer, Sahay i Vegh (1996) analiziraju iskustva dvadesetak tranzicijskih ekonomija (uključujući Hrvatsku) u razdoblju 1989-1994, ispitujući utjecaj financijske stabilizacije i radikalnih tranzicijskih mjera na ekonomski rast ovih zemalja. Uz analizu početnih ekonomskih uvjeta na temelju podataka iz tablice 1., autori ocjenjuju ostale osnovne indikatore ekonomske aktivnosti: procjenjen BDP po stanovniku na bazi pariteta kupovne moći iz 1988. godine, te udio izvoza na klirinško područje (CMEA⁶) u bruto domaćem proizvodu. Ovaj posljednji pokazatelj je mjera snage "šoka" kojeg su zemlje Istočne i Srednje Europe i bivšeg Sovjetskog Saveza pretrpjele raspadom tog trgovinskog sporazuma do kojeg je došlo 1990. godine. Autori razlikuju dvije grupe zemalja ovisno o tome kada reforme započinju: prvu grupu čine baltičke zemlje i zemlje Istočne i Srednje Europe, koje za Poljskom kasne svega tri do četiri godine; u drugu grupu ulaze zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza koje su financijsku stabilizaciju započele tek 1994. godine ili kasnije. Poststabilizacijsko iskustvo gotovo ne postoji u zemljama druge grupe, dok kod vodećih reformatora ekonomski rast u prosjeku započinje jednu do dvije godine nakon početka makroekonomske stabilizacije.

Na temelju jednostavnog regresijskog testa koji je potvrdio postojanje negativne korelacije između inflacije i ekonomskog rasta⁷, autori zaključuju da je godišnja stopa inflacije ispod 50% nužan preduvjet za brži oporavak i gospodarski uzlet. Godine 1994. oko desetak zemalja smanjuje stopu inflacije znatno ispod 50% godišnje, nakon čega je uslijedilo oživljavanje rasta s pomakom od jedne do dvije godine nakon

⁶ CMEA (Council for Mutual Economic Assistance) - Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć.

⁷ Regresijski test obuhvatio je 25 tranzicijskih zemalja u razdoblju 1992.-1994. godine.

uspostavljene financijske stabilizacije⁸.

Autori nastavljaju ovu analizu testirajući moguće varijable utjecaja na gospodarski rast i makroekonomsku stabilnost. Pritom polaze od pretpostavke da na rast i inflaciju utječu sljedeće determinante: sustav deviznih tečajeva, budžetski saldo, širina i intenzitet strukturnih promjena⁹, početna razina dohotka po stanovniku (1991. godine), te udio klirinškog izvoza u dohotku u vrijeme raspada CMEA trgovinskog sporazuma. Autori očekuju da rast bude veći, a inflacija niža u zemljama sa fiksnim deviznim tečajem, u slučaju "kontroliranih" budžetskih deficita i nižeg udjela klirinškog izvoza u dohotku, te u slučaju radikalnih mjera strukturne promjene u svim dimenzijama ekonomskog života. Što se tiče utjecaja početne razine dohotka na ekonomski rast, autori nisu jasno izložili svoja očekivanja zbog kratkoročnosti analize. Naime, u kratkom je roku moguće da viši inicijalni dohodak pozitivno utječe na rast tijekom tranzicije, što odstupa od uobičajenih stavova neoklasične teorije rasta¹⁰.

Regresijske ocjene uključenih varijabli utjecaja potvrdile su očekivanja autora. Fischer, Sahay i Vegh (1996) zaključuju da između 25 promatranih tranzicijskih zemalja najbrže rastu one koje su ostvarile financijsku stabilnost uz politiku fiksnih deviznih tečajeva i uz "čvrstu" fiskalnu politiku, te one zemlje koje su započele s radikalnim reformama u svim područjima ekonomskog života. Ocijenjeni parametri potvrdili su pretpostavku o negativnom utjecaju raspada CMEA trgovinskog

⁸ To su Albanija, Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Slovačka i Slovenija.

⁹ Kao mjera širine strukturnih reformi koriste se kumulativni indeksi liberalizacije zemalja kako su ih izračunali De Melo, Denizer i Gelb (1995) za razdoblje 1989-1994, a na temelju izvješća o tranzicijskim zemljama EBRD (1994) i EBRD (1995).

¹⁰ Neoklasična teorija rasta zastupa stav prema kojem na dugi rok dolazi do izražaja negativan odnos između početne razine dohotka i stope ekonomskog rasta (Solow, 1956; Barro, 1991, 1994; Baumol, 1986; ...).

sporazuma na ekonomsku aktivnost njegovih bivših članica. Ekonomije koje su startale sa višom razinom dohotka po stanovniku i one koje su pogođene raspadom tog trgovinskog sporazuma imale su u pravilu najviše stope inflacije tijekom tranzicijskog razdoblja. Regresijska je analiza također potvrdila da iste varijable koje utječu na ekonomski rast djeluju i na financijsku nestabilnost, samo u suprotnom smjeru. To znači da će stopa inflacije biti niža samo uz viši stupanj ekonomske liberalizacije, uz "kontrolirani" budžetski saldo, te sustav fiksnih deviznih tečajeva koji se pokazao ključnim čimbenikom uspješnog antiinflacijskog programa.

2.2.2. Uloga financijskog sustava

Drugačiji pristup u analizi rasta tranzicijskih ekonomija nudi Coricelli (1996) koji ističe značaj financijskog i bankarskog sustava tijekom tržišnog "sazrijevanja" ovih gospodarstava. Radi se o već poznatoj ideji da ključnu ulogu tijekom tranzicije ima tzv. financijsko produbljivanje (povećanje udjela novčane mase u dohotku) i raspodjela kredita između privatnog i javnog sektora (King i Levine, 1993). Coricelli ovu ideju proširuje diskusijom o nužnoj prilagodbi financijskog sustava procesu tranzicije i makroekonomskoj stabilizaciji. Sposobnost ekonomskih vlasti da centralizirani financijski sustav zamijene novim decentraliziranim sustavom kreditnih tokova u zemlji, Coricelli smatra ključnom pretpostavkom ekonomskog rasta tranzicijskih ekonomija.

Coricelli (1996) gradi jednostavni model analize položaja poduzeća na tržištu, pretpostavljajući da tranzicijske mjere, kao zadano vanjsko okruženje, nužno mijenjaju prirodu ograničenja funkcije cilja ekonomskih subjekata. Modelom se mogu analizirati različite ravnotežne situacije na domaćem kreditnom tržištu. Tijekom tranzicije strogi kreditni uvjeti, visoki kamatnjak ili kreditna ograničenja mogu rezultirati proizvodnjom ispod razine punog kapaciteta. Ukoliko je na samom početku tranzicijskog razdoblja privatno kreditno tržište razvijeno i ako je pristup

na takva tržišta slobodan, poduzeća su u stanju prevladati povremene probleme sa likvidnošću. U tom slučaju ostvaruje se čista trgovinsko-kreditna ravnoteža. Međutim, ako privatno kreditno tržište ne postoji, te ako je bankarsko-kreditno poslovanje suženo i ograničeno, poduzeća će otežano poslovati u uvjetima opće nelikvidnosti u sustavu. U takvoj novčanoj (cash) ravnoteži tranzicijska će proizvodnja biti još niža od razine punog kapaciteta. Ako problem likvidnosti prisili ekonomske subjekte na izbjegavanje zakonskih propisa i neplaćanje svojih obveza, javlja se ravnotežna situacija koja gura ekonomiju prema sve nižim razinama proizvodnje uz sve veće troškove.

Coricelli je ovom analizom dotaknuo realne probleme brojnih tranzicijskih zemalja, naročito kada raspravlja slučaj u kojem državne banke i dalje potpomažu loša, neprofitabilna poduzeća. Da se time banke dovode u nepovoljnu situaciju svjedoči praksa poslovanja takvih poduzeća. Osim što nepodmirenjem svojih kreditnih obveza "gubitaši" smanjuju financijski pritisak na vlastito poslovanje i time nastavljaju svoje ekonomsko preživljavanje, oni ujedno kreiraju budžetski problem bankama koje su takve kredite odobrile. Usmjeravanje kreditnih linija "gubitašima", direktno i indirektno utječe na pad ukupne proizvodnje u gospodarstvu: indirektno kroz povećanje inflacije, što smanjuje raspoložive novčane fondove, i direktno kroz istiskivanje iz kreditnih linija onih poduzeća koja ostvaraju dobit.

Svoje teorijske stavove Coricelli podupire analizom uloge financijskog tržišta u oporavku ekonomskog života u Poljskoj u razdoblju 1992-1994. godine. Pritom razotkriva nejednakost u kreditnom "tretmanu" državnih i privatnih poduzeća tijekom tranzicijskog razdoblja, praksu financiranja gubitaša, te veličinu ukupnih nepodmirenih obveza u financijskom sustavu Poljske. Jednostavnom regresijskom analizom u navedenom razdoblju Coricelli procjenjuje utjecaj financijskih uvjeta poduzeća (profitabilnost) i ulogu vlasništva kao moguće determinante alokacije kredita. Podaci pokazuju da su 1994. godine "gubitaši" i neprofitabilna poduzeća apsorbirali više od 50% ukupnih bankarskih kredita

namjenjenih za komercijalne svrhe. To ukazuje na visoku neefikasnost u distribuciji kredita državnih banaka. Signifikantno negativni utjecaj karaktera vlasništva na alokaciju kreditnih sredstava potvrđuje pretpostavku da se bankarski krediti pretežno prelijevaju u korist državnih poduzeća.

Sličnu bi analizu trebalo provesti u svim tranzicijskim zemljama kako bi se ocijenio njihov dosadašnji napredak u razvoju domaće mreže financijskih i kreditnih odnosa, što bi omogućilo usporednu analizu stanja opće likvidnosti u tim gospodarstvima. Svojim teorijskim i empirijskim pristupom ovom području ekonomskog života Coricelli ukazuje na svu ozbiljnost problema s kojom se većina tranzicijskih zemalja danas suočava. Pritom sugerira da su razvoj privatnog kreditnog tržišta i decentralizacija sustava kreditnih tokova značajne determinante ekonomske stabilnosti tijekom tranzicije.

2.2.3. Tri moguća scenarija dostizanja standarda razvijenih europskih zemalja

Među radovima koji projiciraju rast tranzicijskih ekonomija, svakako treba spomenuti empirijsku analizu Sachsa i Warnera (1996). Ovi autori ispituju mogućnosti ubrzanja procesa konvergencije tranzicijskih ekonomija prema zemljama Europske unije korištenjem iskustava zemalja sa visokim stopama rasta. Autori razvijaju kompleksan analitički okvir za mjerenje doprinosa različitih političkih i strukturnih varijabli ekonomskom rastu, polazeći od poznate Barrove (1991) specifikacijske jednadžbe rasta¹¹.

¹¹ U Sachs-Warnerovoj verziji Barrova (1991) jednadžba dobiva sljedeći oblik: $g^j = \beta_0 + \beta_1 z + \beta_2 y_0^i$, gdje je stopa rasta zemlje i funkcija inicijalne razine dohotka (y_0) i drugih političkih i strukturnih varijabli (z).

Prepostavka je da na ekonomski rast, uz početnu razinu dohotka, utječu brojne strukturne i političke varijable, među kojima su najznačajnije: indeks ekonomske slobode¹², stupanj otvorenosti gospodarstva¹³, udio izvoza primarnih proizvoda u bruto domaćem proizvodu, te indeks tržišnog pristupa koji mjeri fizički pristup svake zemlje međunarodnom pomorskom prijevozu roba. Testiranje parametara u navedenoj regresijskoj jednadžbi rasta autori provode na velikom uzorku koji obuhvaća gotovo sve regije svijeta (80 zemalja, razdoblje analize 1970-1989). U daljnje analitičke svrhe uzorak je podijeljen u nekoliko grupa: zemlje s najvišim stopama rasta, zemlje koje sporo rastu, "siromašne" zemlje EU i srednjoeuropske tranzicijske zemlje.

Većina ocjenjenih regresijskih parametara potvrdila je očekivanja autora o njihovoj snazi i predznaku utjecaja na stopu rasta zemalja u uzorku. Negativan i statistički signifikantan parametar uz početnu razinu dohotka pruža dokaz o postojanju tendencije uvjetovane konvergencije¹⁴, tj. da inicijalno siromašnije zemlje rastu brže od inicijalno bogatijih zemalja što je njihov početni dohodak udaljeniji od dugoročnog cilja. Varijabla

¹² Ovaj indeks odražava kretanje desetak najvažnijih pokazatelja tržišnih distorzija izazvanih protekcionističkom trgovinskom politikom, oporezivanjem, visokim državnim izdacima, raznim restrikcijama u bankarskom i financijskom sustavu, nedovoljnom zaštitom vlasničkih prava, sivom ekonomijom i postojanjem "crnog" deviznog tržišta (Sachs i Warner, 1996).

¹³ Da bi ekonomija bila otvorena carine trebaju biti niže od 40% u prosjeku, kvote i licence trebaju pokrivati 40% ukupnog izvoza, oporezivanje izvoza u minimalnim granicama, tečaj na "crnom" tržištu ne smije premašivati službeni tečaj više od 20% u prosjeku (Sachs i Warner, 1996).

¹⁴ Hipoteza konvergencije jedno je od najznačajnijih obilježja neoklasičnog modela rasta (Solow, 1956) prema kojoj nerazvijene zemlje rastu brže od razvijenih uz određene stope rasta tehnologije i stanovništva. U literaturi postoji niz empirijskih testova koji su pokušavali utvrditi vjerodostojnost hipoteze koja kaže da privrede koje startaju sa nižom razinom dohotka rastu brže i konvergiraju onima sa višom razinom dohotka (Barro, 1991, 1994; Barro i Sala-i-Martin, 1990, 1991; Baumol, 1986; Mankiw, Romer i Weil, 1992; itd.).

otvorenosti zemlje, indeks tržišnog pristupa i raspoloživost prirodnih resursa ocjenjene su kao visoko signifikantne varijable s pozitivnim utjecajem na ekonomski rast. Ostalo je otvoreno pitanje utjecaja indeksa ekonomske slobode s nepoznatim krajnjim učinkom nazavisnu varijablu. Ustanovljeno je da problemi izviru zbog konstrukcije samog indeksa, koji obuhvaća različite subindekse sa različitim smjerom utjecaja na stopu rasta.

Ovaj metodološki okvir autori koriste za izračunavanje vremena koje je potrebno da tranzicijske zemlje dostignu razinu razvijenosti svojih bogatih "susjeda" (prosječni dohodak zemalja EU iz 1995. godine). Zbog toga se iz uzorka izdvaja grupa brzo rastućih zemalja čija će glavna obilježja dosadašnjeg obrasca rasta poslužiti kao primjer kako treba voditi ekonomsku politiku da bi se skratilo vrijeme konvergencije prema zemljama Europske unije.

Brzo rastuće zemlje su uglavnom zemlje u razvoju srednje razine dohotka¹⁵, sa više od milijun stanovnika, koje u ovom desetljeću postižu godišnji rast od 4% ili više. Zbog toga što objektivno ne postoji jednoznačno objašnjenje uspjeha ovih zemalja, autori navode skup mogućih varijabli utjecaja: visoke stope štednje i investicija, efikasna alokacija resursa i dobara, snažno investiranje u obrazovanje, te svjesno privlačenje stranih tehnoloških rješenja kroz direktne strane investicije ili kroz licence. Od ostalih pozitivnih obilježja ekonomskih politika brzo rastućih zemalja naglašavaju se:

- a) vanjsko-trgovinska otvorenost (veća od prosjeka zemalja u razvoju) i trgovinska liberalizacija, koja je postignuta u svim dimenzijama trgovinske politike;
- b) nizak udio izdataka države u dohotku (tablica 3);

¹⁵ Riječ je o Koreji, Tajvanu, Tajlandu, Hong Kongu, Singapuru, Irskoj, Čileu, Maleziji i Mauricijusu.

- c) niski porezni "klin"(u usporedbi sa tranzicijskim zemljama i zemljama EU) što rezultira zanemarivom poreznom evazijom i djeluje stimulatивно na tržištu rada;
- d) niska državna regulativa u području cijena i plaća;
- e) snažan sustav zaštite vlasničkih prava¹⁶.

Na brži rast ovih zemalja nedvojbeno je utjecala snažna investicijska aktivnost potpomognuta mjerama jačanja ukupne nacionalne štednje. Povećanje ukupne štednje u zemlji moguće je ostvariti visokim stopama državne štednje, te povećanjem privatne štednje kroz organizirani nacionalni mirovinski sustav. U većini zemalja sa visokim stopama rasta (osim u Koreji, Hong Kongu i Tajvanu) mirovinski sustav počiva na kapitaliziranoj štednji, gdje pojedinačna mirovinska primanja ovise direktno o akumulaciji individualne štednje. Testirajući učinak mirovinske politike na stopu štednje i stopu ekonomskog rasta pomoću jednostavne regresijske analize, Sachs i Warner (1996) zaključuju da zemlje sa državnim mirovinskim sustavom (sustav međugeneracijske solidarnosti) imaju niže stope rasta privatne i ukupne nacionalne štednje, uz veći udio "sive" ekonomije¹⁷. Na temelju podatka iz tablice 3. moguće je usporediti udjele javnih izdataka, državne i privatne štednje u dohotku iz 1995. godine, između brzo rastućih i vodećih tranzicijskih zemalja:

¹⁶ Indeks koji mjeri koliko su građani spremni prihvatiti postojeće zakonske propise i pridržavati ih se u svom poslovanju u ovim je zemljama vrlo visok, premda još uvijek ispod razine zemalja EU (Sachs i Warner, 1996).

¹⁷ Edwards (1995) dolazi do istog zaključka o negativnom utjecaju sustava međugeneracijske solidarnosti na stope rasta ukupne štednje.

Tablica 3
**DRŽAVNI IZDACI, DRŽAVNA I PRIVATNA ŠTEDNJA
 KAO UDIO U DOHOTKU 1995. GODINE**

Zemlja	državni izdaci (% BDP)	ukupna štednja (% BDP)	državna štednja (% BDP)	privatna štednja (% BDP)
Brzo rastuće zemlje				
Čile	20.8	28.2	6.9	21.3
Hong Kong	16.6	33.9	5.3	28.5
Koreja	20.3	36.1	9.2	26.9
Malezija	30.6	32.4	13.0	19.4
Singapur	20.4	49.4	19.1	30.3
Tajland	22.1	33.1	12.3	20.7
Tranzicijske zemlje				
Češka	50.9	21.2	6.2	15.0
Poljska	49.4	18.8	-0.6	19.4
Mađarska	54.6	17.1	-2.1	19.2

Izvor: Sachs i Warner (1996)

S obzirom da povoljno ocjenjuju obilježja ekonomskih politika brzo rastućih zemalja, autori će ta obilježja iskoristiti kao poželjne determinante u jednom od tri moguća scenarija rasta tranzicijskih zemalja. Metodološka podloga za analizu je sustav diferencijalnih jednadžbi, sa egzogeno određenim početnim jazom u dohocima i uz zadane strukturne razlike između grupe tranzicijskih i grupe zemalja Europske unije. Autori procjenjuju koliko je godina potrebno da tri uspješne tranzicijske zemlje (Mađarska, Češka i Poljska) dostignu 70% i 90% razine prosječnog dohotka EU iz 1995. godine, te konstruiraju tri moguća scenarija njihovog gospodarskog rasta. Vrijednosti varijabli utjecaja na rast za sva tri scenarija prikazane su u tablici 4., a rezultati analize u tablici 5.

Tablica 4.
**RAZINA STRUKTURNIH VARIJABLI
 EKONOMSKE POLITIKE U 1995. GODINI**

Zemlja	Stopa štednje	Indeks ekonomske slobode
Češka	21.2	2.11
Mađarska	17.1	2.78
Poljska	18.8	2.90
Europska Unija	21.1	2.30
Brzo rastuće zemlje	32.8	1.96

Izvor: Sachs i Warner (1996)

Prvi scenario polazi od dosadašnje razine gornjih strukturnih varijabli (stope štednje i razine tržišnih distorzija) u tranzicijskim zemljama, što znači da nema značajnijih promjena u ekonomskoj politici. U slučaju zadržavanja gore navedenih razina štednje i tržišnih distorzija, Mađarska nikada neće dostići 70% prosjeka EU, a Poljska nikada neće dostići 90% prosjeka EU. S obzirom da je brzina tranzicije (rasta) veća što je veći jaz između tekućeg i potencijalnog dohotka, a razina dugoročnog dohotka određena strukturnim i političkim varijablama, moguće je imati istovremenu brzu tranziciju s visokim rastom i nisku razinu dugoročnog dohotka zbog vođenja neefikasne ekonomske politike. Uz zadržavanje dosadašnje politike procjenjena stopa rasta kretala bi se od 3.63% u Češkoj, 3.53% u Poljskoj, do 1.91% u Mađarskoj.

U drugom scenariju se pretpostavlja da će tranzicijske zemlje u budućem obrascu rasta primijeniti razine strukturnih varijabli zemalja Europske unije. Uz nepostojanje strukturnih razlika u njihovim ekonomskim politikama, veći rast tranzicijskih zemalja potječe od koncepta konvergencije, dakle zbog niže inicijalne razine dohotka. Međutim, analiza je pokazala da usaglašavanje ekonomskih politika tranzicijskih zemalja sa Europskom unijom nije rješenje za brzu konvergenciju i zatvaranje dohodovnog jaza. Drugi scenario procjenjuje stopu rasta Mađarske od 2.8% godišnje, kojoj bi u takvim uvjetima i uz takvu stopu

trebalo 45 godina da dostigne 70% i 120 godina da dostigne 90% prosjeka EU. Uz stopu od 4.3% rasta Poljska bi 65 godina dostizala 70% razine, te čak 141 godinu bi trebala da dostigne 90% razine prosjeka EU. Češka bi uz procjenjenu stopu od 3.5% 36 godina dostizala 70% i 111 godina za 90% razine EU.

U trećem scenariju prepostavlja se da tranzicijske zemlje primjenjuju strategiju snažnog razvoja koji počiva na visokim stopama štednje i niskoj razini tržišnih distorzija, kao u slučaju brzo rastućih zemalja. U tom slučaju vrijeme se konvergencije bitno skraćuje, a usaglašavanje strategije razvoja sa standardima tih zemalja dovest će do ubrzanja rasta tranzicijskih ekonomija po izuzetno visokim stopama rasta. Češka bi u tom slučaju rasla po 6.6%, čime bi za 10 godina dostigla 70%, a za 20 godina bi se približila na 90% razine razvijenih zemalja. Mađarska bi rasla po 4.6% i navedene razine bi dostigla za 13, odnosno 23 godine. Poljska bi uz 6.1% ekonomskog rasta dostigla 70% razine razvijenih za 21 godinu, a 90% za 31 godinu.

Tablica 5.

TRI SCENARIJA DOSTIZANJA RAZINE RAZVIJENOSTI ZEMALJA EUROPSKE UNIJE

	BDP (1993) kao udio u EU prosjeku	Scenarij	Vrijeme dostizanja 70% razine EU prosjeaka	Vrijeme dostizanja 90% razine EU prosjeaka	Stope rasta BDP
Češka	53	I	23	56	3.64
		II	36	111	3.48
		III	10	20	6.58
Mađarska	48	I	nikad	nikad	1.91
		II	45	120	2.81
		III	13	23	4.61
Poljska	36	I	194	nikad	3.53
		II	65	141	4.30
		III	21	31	6.10

Izvor: Sachs i Warner (1996)

Logično pitanje koje se u ovom trenutku nameće je da li su tranzicijske zemlje, uz sve poteškoće s kojima se susreću tijekom tržišnog sazrijevanja, uistinu sposobne u sljedećih dvadesetak godina postići visoke stope gospodarskog rasta s ciljem dostizanja standarda razvijenih zemalja. Premda ekonomska znanost može davati preporuke i analizirati moguće utjecaje različitih politika na gospodarski rast, precizniji odgovor na gore postavljeno pitanje prepustimo ekonomskim stručnjacima i analitičarima u tim zemljama. Stoga treba koristiti izvorne informacije koje stručni timovi u svakoj pojedinoj zemlji koriste za analizu dosadašnjih reformskih iskustava i na temelju kojih grade vlastite prognoze makroekonomskih kretanja u srednjem i dugom roku.

3. SADAŠNJE EKONOMSKE PRILIKE I IZGLEDI OD KRAJA OVOG DESETLJEĆA

U prethodnom smo poglavlju pokušali dati kvantitativnu i kvalitativnu ocjenu postignuća u procesu tranzicije, širine i intenziteta svih dosad provedenih strukturnih i ekonomskih promjena. U ovom dijelu rada analizirat ćemo učinke provedenih reformi na trenutačnu gospodarsku situaciju u cijeloj regiji i u pojedinim tranzicijskim zemljama. Stoga nas zanimaju ekonomske prilike u prošloj, 1997. godini, i prognoze o kretanju osnovnih makroekonomskih veličina u razdoblju pred nama¹⁸. Realne okvire ekonomskog rasta tranzicijskih zemalja moguće je postaviti jedino uz uvažavanje ukupnih svjetskih gospodarskih prilika i budućih izgleda u svjetskom gospodarstvu i trgovini. Zato ćemo se ukratko osvrnuti na prilike i perspektive u zemljama koje okružuju ovu regiju, posebno na Europsku uniju kao najznačajnijeg vanjskotrgovinskog partnera.

¹⁸ Svi kvantitativni podaci o stanju u pojedinim ekonomijama i prognoze osnovnih makroekonomskih veličina, preuzeti su, osim ako nije drugačije navedeno, iz materijala pripremljenih za redovni proljetni sastanak projekta "LINK" koji je održan u New Yorku od 16. do 19. ožujka 1998. godine.

3.1. Ocjena stanja u regiji i okruženju

Očekivanja s početka devedesetih o brzom ekonomskom oporavku i isto tako brzom ostvarenju trajno visokih stopa rasta zemalja u tranziciji, nisu se pokazala realnima. Štoviše, brojne zemlje ove regije bile su osuđene na dugotrajni i vrlo složen proces makroekonomske stabilizacije, što je usporilo, pa čak i odgodilo značajne strukturne reforme u gospodarstvu.

Nakon nekoliko godina kontinuiranog pada ekonomske aktivnosti, tranzicijske su zemlje u prošloj 1997. godini po prvi put ostvarile rast regionalnog BDP koji prema procjenama projekta LINK iznosi blizu 2%, a prema EBRD (1997) procjeni oko 1,7%. Općenita je ocjena da je prošlogodišnja makroekonomska situacija u regiji bolja od ostvarenih rezultata u 1996. godini, kada su samo Poljska i Slovačka zadržale visoke stope rasta, Češka i Rumunjska znatno usporile rast, a Rusija i Ukrajina i dalje proživljavale pad ekonomske aktivnosti koji traje od početka njihove tržišne prilagodbe (Mervar, 1997). Posljednje dvije zemlje su ipak u 1996. godini uspjele konačno obuzdati proces inflacije uz pomoć restriktivne monetarne politike i "kontroliranih" proračunskih deficita, što je bio značajan pokazatelj mogućeg skorog zaokreta u ekonomskoj aktivnosti. S 1996. godinom započelo je teško razdoblje za Bugarsku, koja krajem te godine doživljava vrtoglavi porast inflacije i smanjenje agregatne ekonomske aktivnosti od 11%.

Premda je makroekonomska slika cijele regije u 1997. godini nešto bolja, i dalje postoje velike razlike među pojedinim zemljama. Značajniji rast ukupne gospodarske aktivnosti zabilježile su Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska, Slovačka i Slovenija, što se ne može reći za Bugarsku, Rumunjsku i Ukrajinu. U 1998. godini predviđa se porast ekonomske aktivnosti u gotovo svim tranzicijskim zemljama, osim Ukrajine. Tome bi trebao doprinijeti značajniji oporavak ruskog gospodarstva i oživljavanje ekonomske aktivnosti u zemljama EU. Većina zemalja prošlu je godinu zaključila sa deficitom na tekućem računu bilanci plaćanja. Premda deficiti još nisu dostignuli zabrinjavajuće razine, u bližoj se budućnosti

očekuje njihov daljnji porast uvjetovan povećanim uvozom u 1998. godini (tablica 6). Bugarska i Rusija prošle godine jedine ostvaruju suficit trgovinske bilance, uz očekivanja da će u ovoj godini doći do njegovog značajnog smanjenja. Izvozni rezultati ove regije i dalje snažno ovise o ekonomskoj situaciji i uveznoj potražnji u zemljama EU, te o mogućnostima njihovog pristupa na EU tržište, koje apsorbira gotovo 60% izvoza Hrvatske, Češke, Mađarske, Poljske i Slovenije i gotovo trećinu ruskog izvoza.

Za sada ne zabrinjava niti udio vanjskog duga u BDP-u većine zemalja, koji od početka tranzicijskog procesa do 1994. godine raste, a nakon te godine počinje njegov kontinuirani pad, uz očekivanja da će se ustabiliti na razini koja je prihvatljiva i koju je moguće kontrolirati. Nakon "zatišja" u 1996. godini, prošle je godine uslijedio značajniji priliv stranih direktnih investicija u ovu regiju, koje su sa 13 milijardi porasle na 17 milijardi američkih dolara. Najveća ulaganja i dalje se ostvaruju u Poljskoj (32% od ukupnih stranih direktnih investicija regije), Rusiji (30%) i Mađarskoj (17%). Prvi put od početka tranzicijskog razdoblja, 1997. godine rusko gospodarstvo ostvaruje skromni, ali ipak pozitivni ekonomski rast, koji je svakako pridonio porastu ukupne regionalne ekonomske aktivnosti. Podaci govore da su rast proizvodnje zabilježila ne samo manja poduzeća i strane kompanije, već po prvi puta srednja i velika poduzeća. Usprkos skromnom uspjehu, Rusija ima i dalje velikih problema u provođenju tržišnih i strukturnih reformi.

Inflacija je u prošloj godini u većini zemalja regije stavljena pod kontrolu, što u kombinaciji sa kontroliranim budžetskim proračunima čini ključ uspješno provedene makroekonomske stabilizacije i dugoročnijeg očuvanja te stabilnosti. Upozorenja ekonomista usmjerena su na sustav fiksnih deviznih tečajeva u pojedinim zemljama, koji sve češće postaju jednim od uzročnika porasta deficita platnih bilanci.

Tablica 6
**PREGLED OSNOVNIH POKAZATELJA U REGIJI I NJENOM
 OKRUŽENJU I IZGLEDI DO KRAJA DESETLJEĆA**

	-stope rasta (u %)			
	1996	1997	1998	1999
BDP (realne stope rasta)				
Svijet	3.0	3.1	2.6	3.0
EU	1.5	2.5	2.5	2.4
Njemačka	1.4	2.3	2.6	2.8
Italija	0.7	1.3	2.4	2.9
Velika Britanija	2.3	3.6	2.3	1.9
Francuska	1.5	2.6	3.0	2.8
SAD	2.8	3.8	2.7	2.3
Japan	4.0	1.0	0.4	1.5
Kina	9.7	8.8	8.0	8.2
Južna i istočna Azija	6.7	5.3	3.5	5.5
Tranzicijske zemlje	-0.5	2.0	2.8	3.7
UVOZ (USD, u cijenama 1988)				
Svijet	5.0	9.4	7.5	6.0
EU	3.1	7.8	6.9	6.0
Japan	3.4	3.3	3.8	2.5
Južna i Istočna Azija	7.7	6.6	3.4	7.0
Tranzicijske zemlje	10.0	8.9	16.1	10.0

Izvor: Projekt LINK (1998)

Osvrnimo se ukratko na ekonomske prilike u svjetskom gospodarstvu, koje kao vanjsko okruženje postavlja realne okvire daljnjem ekonomskom razvoju tranzicijskih zemalja. Nakon što je u 1996. i 1997. godini svjetsko gospodarstvo u cjelini zabilježilo prosječni rast od 3%, u 1998. godini očekuje se rast svjetskog BDP po stopi od 2.6% i svjetske trgovine od 7.5%. Ovakvo usporevanje globalnog ekonomskog rasta očekivana je posljedica nagle promjene trenda ekonomske aktivnosti u zemljama istočnoazijske regije nakon niza godina visokih stopa rasta. U 1998. i 1999. godini stagnacija se očekuje u Japanu, Brazilu i Ukrajini, a nešto niži ekonomski rast i u SAD. Prema LINK-ovim projekcijama brojne bi zemlje u razdoblju pred nama trebale poduzeti odlučnije korake

kako bi stimulirale domaću potražnju, što bi osiguralo povratak svjetske stope rasta na razinu od 3% u 1999. godini i kasnije. Mnogo će toga ovisiti o gospodarskim kretanjima u SAD i Japanu, koji su glavni vanjskotrgovinski partneri gotovo svim azijskim zemljama zahvaćenim financijskom krizom u proteklom razdoblju. Stoga prilično zabrinjava kako će očekivana stagnacija japanskog gospodarstva utjecati na oporavak istočnoazijske regije.

Za zemlje Europske unije prognozira se stabilan i uravnotežen gospodarski rast do kraja desetljeća, sa manjim i pojedinačnim inflacijskim pritiscima i padom ukupne stope nezaposlenosti. Već 1997. godina donosi preokret u odnosu na usporeni rast u 1996. godini pod snažnim utjecajem rasta izvoza velikog broja zemalja EU, potaknutog deprecijacijom većine europskih valuta prema američkom dolaru i smanjenjem jediničnih troškova rada u pojedinim zemljama. Međutim, u posljednje je dvije godine u velikom broju zemalja došlo do stagnacije domaće potražnje, posebno osobne i investicijske potrošnje, što je najvećim dijelom uzrokovano restriktivnim fiskalnim mjerama kako bi se zadovoljili kriteriji Sporazuma iz Maastrichta. U 1998. godini očekuje se ubrzanje ekonomskog rasta i oživljavanje domaće potražnje, te posebno uvozne potražnje koja je započela sa rastom već u 1997. godini. Ove godine Njemačka bi mogla ostvariti stopu rasta od 2.6%, Italija 2.4%, Francuska 3%, a očekuje se daljnji blagi porast njihove ekonomske aktivnosti do kraja desetljeća. S obzirom na visoku osjetljivost izvoznih rezultata tranzicijskih zemalja na kretanje ekonomske aktivnosti i uvozne potražnje u zemljama EU, nije potrebno naglašavati važnost projiciranih pozitivnih kretanja u tim zemljama do kraja ovog desetljeća.

3.2. Pregled po pojedinim zemljama

U posljednje dvije godine Bugarska je proživljavala tešku ekonomsku i političku krizu, koja je rezultirala vrtoglavim inflacijskim procesom i propašću gotovo trećine komercijalnih banaka. Na političkoj sceni došlo je do promjene vlade i prijevremenih parlamentarnih izbora u prvoj polovici 1997. godine, na kojima je oporba ostvarila značajnu pobjedu. Inflacija koja je 1996. godine dosegla razinu od 300% godišnje, povećala se na 600% u 1997. godini. Niska domaća potražnja i slabljenje domaće valute znatno su pridonijeli stvaranju suficita na tekućem računu bilance plaćanja. Konačni rezultat makroekonomske nestabilnosti je daljnji pad bruto domaćeg proizvoda po stopi od 7.4% u 1997. godini (u 1996. taj pad iznosi 10.9%). U takvim uvjetima ekonomske su vlasti prioritarnim proglasile mjere za što bržu financijsku stabilizaciju i povratak povjerenja stanovništva u domaći bankarski i financijski sustav. Zbog toga je prihvaćena preporuka MMF-a o uvođenju novčane uprave i vezivanju domaće valute za njemačku marku, što je rezultiralo povlačenjem središnje banke sa interbankarskog i deviznog tržišta. Uz pretpostavku vezanog tečaja domaće valute projekcije govore o smirivanju ekonomskih napetosti do kraja stoljeća, a do oporavka bi trebalo doći već ove godine uz stopu rasta BDP-a od 3.5%.

Češka je ekonomija prošle godine doživjela oštrije usporavanje ukupne gospodarske aktivnosti, ostvarujući stopu rasta BDP od svega 1.3%. Premda se prve naznake pogoršanja ekonomske situacije pojavljuju još 1996. godine (uz rast BDP od 4.1%) nitko nije očekivao takvu snažnu kontrakciju već u sljedećoj godini. Jedan od razloga je usporavanje ekonomske aktivnosti i uvozne potražnje u zemljama EU 1996. godine, posebno Njemačkoj kao najznačajnijem vanjskotrgovinskom partneru Češke. Tome je pridonijela i nominalna aprecijacija domaće valute koja je zajedno sa pogoršanjem trgovinske bilance produbljivala deficit bilance tekućih transakcija. Polovicom 1996. godine središnja banka provodi restriktivniju monetarnu politiku kojom je usporen rast novčane mase (sa 19.8% 1995. na 9.2% 1996.) čak ispod nominalnog rasta BDP.

Visoke kamatne stope privukle su kratkoročni (špekulativni) strani kapital što je nedvojbeno dovelo do aprecijacije domaće valute. Godišnji podaci svjedoče i o usporavanju investicijske aktivnosti koja je u 1995. rasla za 22.3%, u 1996. za 8.6% dok u 1997. bilježi smanjenje od 4%. Premda nikad nije bilo većih problema u fiskalnoj sferi, 1997. godine Češka odlučuje srezati budžetske izdatke. Na snažni "špekulativni" pritisak na domaću valutu u prvim mjesecima 1997. godine, ekonomske su vlasti u svibnju odgovorile jednokratnom 14%-tnom devalvacijom češke krune. Premda su devalvacija i započeta liberalizacija cijena energije i transporta vršili inflatorne pritiske, restriktivne mjere ekonomske politike uspjele su svesti godišnju inflaciju na razinu od 8.5%. Godina 1997. završena je udjelom deficita tekućeg računa bilance plaćanja u BDP od 7% i stopom nezaposlenosti od svega 5.2%.

Do kraja ovog desetljeća očekuje se ponovno ubrzanje ekonomske aktivnosti u Češkoj (tablica 7). Tome bi trebao pridonijeti jači porast izvoza potaknut prošlogodišnjom devalvacijom, što bi moglo dovesti do relativno stabilne stope rasta izvoza od 7% godišnje u sljedećem desetljeću. Češka namjerava u nekoliko sljedećih godina uložiti dodatne napore kako bi institucionalni i zakonski okvir što više približila EU standardima. Ekonomske vlasti namjeravaju provesti bržu liberalizaciju cijena transporta i energije, smanjiti stope poreza na dohodak, uvesti socijalne kompenzacije nižim dohodovnim razredima, "obuzdati" porast plaća u državnom sektoru, te provoditi neutralnu monetarnu politiku. Kašnjenje pojedinih etapa u procesu priključenja EU i rastuća konkurentnost drugih tranzicijskih ekonomija na EU tržištu, te smanjen priliv inozemnog kapitala, mogli bi usporiti ostvarenje navedenih ciljeva ekonomske politike.

Tranzicijski proces u Mađarskoj često se ocjenjuje kao jedan od uspješnijih primjera što je svakako posljedica brzog restrukturiranja poduzeća, snažnog razvoja tržišnih institucija i produbljanja financijskog tržišta. Nakon nešto sporijeg rasta u 1996. godini od 2.2%, prošle je godine zabilježen porast BDP od preko 4%. Od početka

tranzicijskog razdoblja glavni je izvor ekonomskog rasta u Mađarskoj izuzetno visoki rast proizvodnosti u industriji (u prosjeku 14.7% godišnje), što je više i od njezinih najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera. Zbog toga je Mađarska, za razliku od ostalih tranzicijskih zemalja, u poziciji koja joj dozvoljava realnu aprecijaciju tečaja bez narušavanja vanjske konkurentnosti.

Do kraja ovog stoljeća trebalo bi doći do ubrzanja gospodarskog rasta u Mađarskoj po prosječnoj stopi rasta od 5.8%. Brži rast izvoza od uvoza očekuje se i u 1998. godini, što znači da ubrzanje ekonomske aktivnosti ne bi smjelo značajnije utjecati na pogoršanje tekućeg računa bilance plaćanja.

Za Poljsku je 1997. godina bila i više nego uspješna uz rast BDP od 7%, što predstavlja značajno ubrzanje ekonomske aktivnosti u odnosu na 1996. godinu. Glavni pokretač takvih ekonomskih kretanja je povećanje domaće potražnje, posebno rast investicija (22%) u kojima je sve značajniji udio stranih izravnih ulaganja. Poljska i dalje poduzima korake u pravcu smanjenja budžetskog deficita (najavljeno je smanjenje poreza na dohodak, i povećanje stope poreza na dodanu vrijednost), dok monetarne vlasti kontroliraju ponudu novca višim kamatnim stopama kako bi ograničile kreditnu ekspanziju komercijalnih banaka i povećale depozite. U dužem roku ekonomska vlast namjerava i dalje poticati rast domaće ekonomske aktivnosti i rast izvoza, premda je teško očekivati održivost visokih stopa rasta u uvjetima restriktivne monetarne i fiskalne politike. Poljska već poduzima odlučnije korake u provedbi mirovinske reforme u okviru reforme sustava socijalnog osiguranja, te namjerava ubrzavati proces privatizacije.

U ovoj godini i do kraja desetljeća očekuje se zadržavanje stope ekonomskog rasta na prosječnoj razini od 6%, s obzirom da se očekuje da će domaća potražnja rasti u prosjeku 7-8% godišnje u sljedećih pet godina. Pozitivna kretanja očekuju se kod svih komponenti domaće potražnje. Predviđa se daljnji rast osobne i investicijske potrošnje koja se

sve više financira stranim kapitalnim transferima. Usprkos realne aprecijacije domaće valute i dalje se očekuje rast izvoza do kraja desetljeća. Izuzetno visoka stopa rasta uvoza od 19% koliko je iznosila u 1997. godini, trebala bi pasti na 10% i zadržati se na toj razini do kraja stoljeća. Vrlo visoki uvoz stvara "napetosti" u bilanci plaćanja zbog rastućeg deficita na tekućem računu, stoga se ozbiljno razmišlja o agresivnijoj izveznoj politici kroz porast konkurentnosti domaće proizvodnje i povećanu apsorpciju tehnoloških inovacija.

Tablica 7.

**PREGLED PROGNOZA EKONOMSKE AKTIVNOSTI
PO POJEDINIM ZEMLJAMA U TRANZICIJI**

Realne stope rasta BDP (%)				
	1997	1998	1999	2000
Bugarska	-7.4	3.5	4.0	5.0
Češka Republika	1.3	1.9	4.2	4.3
Mađarska	4.4	5.6	5.9	5.8
Poljska	7.0	6.2	5.8	6.0
Rumunjska	-6.3	3.4	5.2	5.6
Rusija	0.4	1.2-1.5	1.5-2.0	2.5
Slovenija	3.0	3.8	4.0	4.5
Slovačka	5.1	4.0	4.7	4.9

Izvor: Projekt LINK (1998)

Za Rumunjsku je 1997. bila jedna od najtežih godina od početka procesa tranzicije. Nakon rasta BDP od 4.1% u 1996. godini, prošle je godine došlo do naglog sloma ekonomske aktivnosti i pada BDP od 6.3%. Jaka devalvacija početkom 1997. godine praćena liberalizacijom cijena energije i osnovnih prehrambenih proizvoda, dovela je Rumunjsku na prag hiperinflacije. U pokušaju da se zaustavi inflatorni proces, restriktivne monetarne mjere u kombinaciji sa nepromijenjenom fiskalnom politikom gurnule su ekonomiju u duboku recesiju. Na strani ponude, pad ekonomske aktivnosti najviše je pogodio uslužni sektor, dok je na strani potražnje najviše zahvaćena investicijska potrošnja, i to

domaće privatne investicije koje su realno pale za 40% u odnosu na 1996. godinu. Osim toga, interes stranih investitora za ulazak na unutrašnje tržište još uvijek je daleko ispod očekivanja, čemu je svakako pridonijela prošlogodišnja inflacija i nejasan vladin program privatizacije velikih državnih poduzeća.

U ovoj se godini očekuje ekonomski rast od 3.4%, premda projekcije za naredne godine nisu temeljene na razvoju događaja u 1997. godini. Pretpostavka je da će, nakon stabiliziranja makroekonomske situacije, doći do očekivanog povećanja stranih izravnih ulaganju u Rumunjsku. Za 1998. godinu najavljeno je smanjenje poreznog opterećenja na plaće, ali i povećanje poreza na dodanu vrijednost (sa 18 na 22%). U sferi monetarne politike pojačat će se nadzor i supervizija bankarskog sustava u cjelini kako bi se vratilo povjerenje u domaći financijski sustav.

Prošle je godine Rusija po prvi put od početka tranzicije ostvarila skromni rast BDP od 0.4%, čime konačno dolazi do promjene trenda ukupne ekonomske aktivnosti u ovoj zemlji. Porast proizvodnje zabilježen je i u srednjim i velikim poduzećima, premda je privatni sektor i dalje glavna motorna snaga ukupnog gospodarstva (sa 70% udjela u stvaranju ukupnog BDP). Od početaka tranzicijskog razdoblja Rusija ulaže značajne napore za ostvarenje unutrašnje financijske stabilnosti, a tek je prošle godine uspjela smanjiti stopu inflacije na 11% (sa 21.8% koliko je ostvareno u 1996. godini). Tekući račun bilance plaćanja i dalje je pozitivan, najviše zahvaljujući suficitu trgovinske bilance. Učinjena su brojna poboljšanja u okviru radnog i socijalnog zakonodavstva, a realni raspoloživi dohodak porastao je za 3.5%. Zabrinjavajuća činjenica je opadajuća investicijska aktivnost koja u 1997. godini bilježi daljnje smanjenje od 5%.

Suočena s brojnim problemima u ostvarenju makroekonomske stabilnosti, Rusija prilično kasni u provedbi tržišno orijentiranih strukturnih promjena u usporedbi s ostalim tranzicijskim zemljama. Dosadašnji rezultati procesa restrukturiranja monopola, kao i razvoj

tržišta kapitala i bankarskog sustava nisu ispunili očekivanja s početka tranzicijskog razdoblja. To potvrđuje podatak o unutarnjoj nelikvidnosti koja je u prošloj godini narasla na 33% BDP, dok udio poduzeća "gubitaša" u realnom sektoru iznosi gotovo 48%. Usprkos tome, u 1998. godini ipak se očekuje nastavak pozitivnih kretanja u ruskom gospodarstvu, što bi trebalo rezultirati povećanjem BDP za 1.2 do 1.5%.

Za Sloveniju je 1997. godina bila godina "skromnijih" ekonomskih rezultata. Bruto domaći proizvod porastao je za 3%, uvjetovano relativno niskim rastom industrijske proizvodnje (1.3%) i građevinarstva (3.8%). U realnom sektoru jedino turizam i trgovina bilježe značajnije povećanje aktivnosti (10%, odnosno 8.9%). Stopa nezaposlenosti dostigla je 14.4% što predstavlja najvišu razinu nakon 1993. godine, dok je godišnja inflacija iznosila 9.4%. Nakon šest godina uravnoteženog budžeta, udio budžetskog deficita u BDP iznosi 1.5%. Domaća je potražnja realno porasla za 7.5%, najvećim dijelom zbog 10%-tnog rasta izvoza, što je rezultiralo manjim suficitom tekućeg računa bilance plaćanja (0.37% BDP). U drugoj polovici 1997. godine ubrzava se rast gotovo svih monetarnih agregata, koji premašuju porast nominalnog bruto domaćeg proizvoda.

Projekcije o kretanju gospodarske aktivnosti u Sloveniji vrlo su oprezne i ukazuju na skromnije, ali ipak ustrajno ubrzanje ekonomskog rasta do kraja ovog desetljeća. Za 1999. godinu najavljena je reforma mirovinskog sustava i uvođenje poreza na dodanu vrijednost. Najveći naponi uložiti će se u daljnju liberalizaciju cijena, smanjenje inflacije i odlučniju provedbu procesa privatizacije velikih poduzeća. Nedvojbeno najveći izazov za Sloveniju je najava budućih pregovora o priključenju Europskoj uniji, koji bi trebali započeti već ove godine. Time bi se, u skladu sa preporukama EU, potakle i ubrzale bitne izmjene u zakonodavstvu koje obuhvaćaju devizne i bankarske propise, kao i proces intenzivnije liberalizacije kapitalnog računa bilance plaćanja.

U odnosu na 1996. godinu kad je gospodarski rast iznosio 6.9%, u Slovačkoj je prošle godine usporena ekonomska aktivnost, uz rast BDP od 5.1%. Međutim, gospodarski uspjeh u 1997. godini ponovno je svrstao Slovačku među najuspješnije tranzicijske zemlje. Došlo je značajnog smanjenja ukupne domaće potražnje kao rezultat restriktivnije fiskalne politike kojom su znatno srezani budžetski izdaci (koji su 1996. rasli po 23.9%, a u 1997. po 2.9%), a usporena je i investicijska aktivnost sa 33% u 1996. na "svega" 9.7% u 1997. godini. Slovačka i dalje uspješno održava unutarnju financijsku stabilnost, uz nisku godišnju stopu inflacije od svega 5.2%. U 1998. godini očekuje se daljnje usporavanje gospodarske aktivnosti, kao posljedica daljnjeg pada ukupne domaće potražnje, uzrokovane oslabljenom investicijskom aktivnošću, ali i kao posljedica restriktivnijih mjera ekonomske politike. Do kraja ovog desetljeća ne očekuju se značajnije promjene trenda ekonomske aktivnosti, dok bi prosječna godišnja stopa rasta trebala iznosi blizu 5%.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA - PREPORUKE ZA POSTIZANJE DUGOROČNO ODRŽIVOG RASTA U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA

Sama činjenica da tranzicijske zemlje već nekoliko godina proživljavaju duboku ekonomsku transformaciju dovoljan je razlog za vjerovanje da ih većina postiže efikasniju alokaciju resursa nego u prijašnjem političkom i ekonomskom sustavu. Najmanji kumulativni pad ekonomske aktivnosti iskusili su vodeći reformatori koji su od samih početaka tranzicije manje ili više uspješno provodili mjere prilagodbe zakonskih i institucionalnih okvira standardima razvijenih zemalja i nedvojbeno se najbrže otvarali prema svijetu. U većini je zemalja započeo proces smanjenja ili likvidacije neefikasnih velikih poduzeća, uvedene su mjere poticanja rasta malih izvozno-orijentiranih firmi i uslužnog sektora, a poseban je naglasak stavljen na daljnju razradu politike privlačenja direktnih stranih investicija. Pozitivnim se ocjenjuju dosadašnji napori u

području liberalizacije trgovine i politici deviznih tečajeva, te se naglašava značajan napredak u procesu privatizacije malih i srednjih poduzeća. Tranzicijskim se zemljama najviše zamjera sporost u provedbi bankarske reforme, te "nepropusnost" financijskog sustava uz nedovoljno razvijenu decentraliziranu mrežu financijskih odnosa i institucija.

Postavljanje učinkovitog okvira za trajno održiv dugoročni rast uključuje prije svega privođenje kraju svih započetih tržišnih i strukturnih promjena. Prioritetni zadaci u dosadašnjem procesu tranzicije - liberalizacija i stabilizacija makroekonomskog sustava - ubrzo bi trebali ustupiti mjesto odlučnim mjerama restrukturiranja i privatizaciji problematičnih javnih poduzeća, što je teško postići uz nerazvijen i nepropusan domaći financijski sustav. Premda su vodeći reformatori uspješno postavili osnove tržišne ekonomije, još uvijek su opterećeni prevelikom potrošnjom javnog sektora i neefikasnim poreznim sustavom kojeg obilježavaju visoke granične stope oporezivanja i visoki porezni "klin" na radne dohotke. Međutim, nedvojbeno je da su tome znatno pridonijele i dosadašnje mjere tržišnih i strukturnih reformi. Stoga ne začuđuje što su tranzicijske zemlje iskusile smanjenje nacionalnih stopa štednje, porast stope nezaposlenosti, rast javnog duga, te porast obujma "sive" ekonomije. U takvim uvjetima, bez dublje fiskalne reforme, postoji opasnost od izbijanja fiskalne krize koja može u značajnoj mjeri usporiti daljnji ekonomski rast ovih zemalja. Stoga fiskalna reforma treba biti ključni dio njihove dugoročne strategija rasta.

Jedan od značajnih izvora povećanja ukupne nacionalne štednje tranzicijskih ekonomija je razvoj sustava kapitalizirane štednje, prema kojem mirovinska primanja ovise direktno o izboru stope izdvajanja iz radnog dohotka na individualni štedni račun. Zemlje koje trenutno razmatraju mogućnosti provedbe mirovinske reforme (Mađarska, Poljska, Latvija, Slovenija), razmišljaju o dvije osnovne promjene u okviru mirovinskog sustava. Prvi skup promjena odnosi se na postupno napuštanje dosadašnjeg sustava međugeneracijske solidarnosti (djelomično ili u potpunosti) i njegova zamjena sustavom kapitaliziranih štednih računa, a drugi se odnosi na reviziju razina mirovinskih primanja

i uvjeta umirovljavanja unutar državnog mirovinskog sustava međugeneracijske solidarnosti. Očekuje se da bi provedba mirovinske reforme vršila dodatne pritiske na tekuće budžetske deficite ovih zemalja, s obzirom da se postojeći umirovljenici više ne bi financirali iz poreznih davanja zaposlenih, već direktnim transferima iz državnog proračuna. Kako ne bi došlo do destabiliziranja ukupnog financijskog sustava, mirovinsku reformu svakako treba pratiti pojačana kontrola fiskalnog sustava, zbog povećane potrebe financiranja tekućeg deficita u prvim godinama provođenja ove reforme.

Uspješni završetak tržišnih i strukturnih reformi ne može se zamisliti bez uključenja tranzicijskih zemalja u brojne međunarodne trgovinske i financijske institucije. Razni oblici inozemne kratkoročne financijske pomoći tek su prolazno rješenje za poteškoće ovih zemalja. Za trajno održiv ekonomski rast najvažnija je mogućnost slobodnog tržišnog pristupa, posebno na tržište Europske unije. Konkurentnost na inozemnim tržištima tranzicijske zemlje mogu povećati samo značajnijim poboljšanjima u infrastrukturi, obrazovanju i podizanjem tehnološke razine proizvodnje. Otvorenost ekonomije i strana direktna ulaganja potiču daleko bržu akumulaciju znanja i kapitala, olakšavaju tehnološki transfer i u konačnici osiguravaju više stope ekonomskog rasta. Kako tranzicijske zemlje nisu u mogućnosti da same nadoknađuju postojeći tehnološki jaz, izlaz se vidi u pojačanoj trgovinskoj razmjeni s razvijenim zemljama, kojom se uvoze najnovija tehnološka dostignuća, te u poticanju stranih direktnih ulaganja, kao najefikasnijem načinu prijenosa znanja i kapitala.

Nakon svega što je rečeno, brza konvergencija i dostizanje zemalja EU čini se kao "hodanje po oštrici noža". Ekonomske politike tranzicijskih zemalja moraju biti vrlo ambiciozne, ali i realno ostvarive, ponekad restriktivne, drugi put popustljive. U takvim turbulentnim uvjetima ove zemlje tragaju za obrazcem snažnog i dugoročno održivog ekonomskog rasta. Pritom ne treba zanemarivati tuđa iskustva, jer empirijskim i teorijskim radovima bogata literatura nudi dovoljno provjerenih preporuka za mogući scenario poticanja rasta.

LITERATURA

Barro, Robert J., 1991, "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), svibanj, str. 407-443.

Barro, Robert J., 1994, "Economic Growth and Convergence", *Occasional Papers*, br.46, International Center for Economic Growth, San Francisco: ICS Press.

Barro, Robert J. i Xavier Sala-i-Martin, 1990, "Economic Growth and Convergence Across the United States", *NBER Working Paper Series*, Working Paper, br. 3419, kolovoz, Cambridge, Mass.: NBER Inc.

Barro, Robert J. i Xavier Sala-i-Martin, 1991, "Convergence Across States and Regions" *Brookings Papers on Economic Activity*, 0(1), str.107-158.

Baumol, William J., 1986, "Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show", *American Economic Review*, 76(5), prosinac, str. 1072-85.

Coricelli, Fabrizio, 1996, "Finance and Growth in Economies in Transition", *European Economic Review*, 40(3/5), travanj, str.645-653.

De Melo, Martha, Cevdet Denizler i Alan Gelb, 1995, "From Plan to Market: Patterns of Transition", u: Blejer, M. i M. Škreb (uredn.), *Macroeconomic Stabilization in Transition Economies*, Cambridge University Press, Cambridge, str.17-72.

EBRD, 1994, *Transition Report: October 1994*, European Bank for Reconstruction and Development, London.

EBRD, 1995, *Transition report 1995: Investment and enterprise development*, European Bank for Reconstruction and Development, London.

EBRD, 1997, *Transition report 1997: Enterprise performance and growth*, European Bank for Reconstruction and Development, London.

Edwards, Sebastian, 1995, "Why are Savings Rates so Different Across Countries?: An International Comparative Analysis", *NBER Working Paper Series*, Working Paper, br. 5097, travanj, Cambridge, Mass.: NBER Inc.

Fischer Stanley, Ratna Sahay, i Carlos A. Vegh, 1996, "Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experience", *Journal of Economic Perspectives*, 10(2), proljeće, str.45-66.

King, R.G. i R. Levine, 1993, "Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right", *Quarterly Journal of Economics*, 58(3), kolovoz, str. 717-737.

Mankiw, N. Gregory, David Romer, i David N. Weil, 1992, "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), svibanj, str.407-437.

Mervar, Andrea, 1997, "Kretanje i perspektive svjetske privrede do svršetka desetljeća i njihov mogući utjecaj na hrvatsko gospodarstvo", *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 0(57), svibanj, str.19-45.

Nestić, Danijel, 1998, "Tržište rada i opozivanje: smanjenjem doprinosa protiv nezaposlenosti", *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 0(63), siječanj, str. 27-62.

Sachs, Jeffrey D., 1996, "The Transition at Mid Decade", *American Economic Review*, 86(2), svibanj, str. 128-133.

Sachs, Jeffrey D. i Andrew M. Warner, 1996, "Achieving Rapid Growth in the Transition Economies of Central Europe", *Development Discussion Papers*, Development Discussion Paper br. 544, srpanj, Cambridge, Mass.: Harvard Institute for International Development, Harvard University.

Solow, Robert M., 1956, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), veljača, str. 65-94.

Projekt LINK, materijali pripremljeni za redoviti proljetni sastanak projekta "LINK", New York, 16.-19. ožujak 1998. godine.